

**Keller Márkus (2017): Szocialista lakhatás? A lakáskérdés az
1950-es években Magyarországon
(L'Harmattan, Országos Széchenyi Könyvtár,
Budapest, 252 o.)**

TAMÁSKA MÁTÉ

TAMÁSKA Máté: főiskolai tanár, Apor Vilmos Katolikus Főiskola; 2600 Vác, Konstantin tér 1-5.; tamaskamate@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1347-9391>

Máté TAMÁSKA: college professor, Apor Vilmos Catholic College; Konstantin tér 1-5., H-2600 Vác, Hungary; tamaskamate@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1347-9391>

A címben szereplő kérdőjel a szocialista jelző után érzékletesen mutatja, milyen nagy a különbség az ötvenes évek hivatalosan megfogalmazott önképe és korabeli lakáshelyzet valóságos tendenciái között. Kezdve azzal, hogy a szocialista lakhatás hivatalos építészeti diskurzusa voltaképpen a modern építészeti alapelveit propagálta, egészen odáig, hogy az elégtelen állami források miatt a korszakra éppen, hogy nem az állami lakásépítés, hanem a magánépítkezés volt a jellemző. A kép persze ennél sokkal árnyaltabb, településtípusonként, népességcsoportonként is nagyon eltérő részleteket mutat.

A szerző történész, szociológus. Ebből következően az építész olvasó számára mindenekelőtt azt kell tisztázni, miről nem szól a kötet. Nem szól a klasszikus értelemben vett tervezéstörténetről, a korabeli pályázatokról, szakmai tendenciákról, hatásokról. Ugyancsak érintőlegesen tárgyalja a stílustörténeti változásokat, nem célja a háború utáni modern vagy éppen a szocreál művészettörténeti értékelése. Nem találunk a könyvben építészpórtrekat sem. A megközelítésmód ezzel szemben jellegzetesen társadalomtörténeti. Bár a szerző a kötetben nem említi, de módszerében, szemléletében egy történeti építészetszociológiai keresztmetszetet kapunk. A lakáskérdés erre különösen alkalmas.

A bevezetőben Heideggerre hivatkozva Keller így fogalmazza meg témáját: a lakáskérdés „a maga totalitásában egyszerre egyéni és társadalmi, politikai és gazdasági jelenség” (14. oldal). Ugyanitt vázolja a háború utáni lakáshelyzetre adott két lehetséges választ is. Az első radikális forradalmi változást hirdetett és az újjáépítéshez kapcsolódóan a múlttal való totális szakítást, egy új társadalomrend, életmód és ízlés mellett tette le a voksát. A másik végleten a klasszikus „középosztályosodás” modell állt, amely a társadalom stabilizálását tartotta legfontosabb feladatának azzal, hogy a munkások, parasztok, általában a társadalom alsóbb rétegei számára olcsó és megfizethető polgári lakást és vele polgári életmódot kínált (15. oldal). A politikatörténeti háttér alapján Magyarországot egyértelműen az első csoportba sorolnánk, ez azonban nem állja meg a helyét. Az építészeti diskurzusok valóban ra-

dikális változást hirdettek, ám az ötvenes évek lakásstatisztikai paradox módon a korábbi lakhatási normák szívós továbbélését mutatják (346. oldal).

A kötet alapkoncepciója tehát a következő: rekonstruálni a hivatalos diskurzus „lakásképét”, majd szembesíteni azt a valós lakáshelyzettel és lakáspolitikával. A bevezető utáni fejezetek ezek mentén elsőként a lakásválság szakmai definícióját tárgyalják (második fejezet), majd a lakásépítés gazdasági hátterét (magán- és állami beruházások arányát); a harmadik fejezetben az ideális és korszerű lakás, mint a szocialista életforma elképzelt kerete kerül bemutatásra, majd azok korlátozott megvalósulása (ötödik fejezet). Végül a szerző a záró fejezetben két kísérleti lakótelep (az óbudai és a berlini *Hansaviertel*) kapcsán rávilágít arra, hogy a hatvanas évek elején a Német Szövetségi Köztársaságban sokkal nagyobb mélységű építészeti és társadalmi változások zajlottak, mint a „forradalmi” Magyarországon. A recenzensnek a továbbiakban nem célja a kötet tartalmi összefoglalója (ezt a szerző a hetedik fejezetben maga megteszi), sokkal inkább néhány meglepő eredmény kiemelése. Ezek az építészszerepek az ötvenes években, a vidék-város diskurzus, végül a nemzetközi kitekintés.

Az építészszerepek kapcsán Keller arra az ellentmondásra hívja fel a figyelmet, hogy miközben a hatalom egyre inkább ellenőrzése alá vonta a tervezés egyes fázisait, magának az építészetnek kiemelt jelentőséget tulajdonított: „Az építészet jelentősége a háború előttihez képest – a diktatúrák természetének megfelelően – megnőtt. Az épületek (...) szimbolikus jelentést nyertek, az új hatalmat kellett reprezentálniuk.” (76. oldal) Az építészet mint professzió presztízse tehát meredeken emelkedett a negyvenes évekhez képest, s jóval nagyobb volt, mint később a Kádár rendszerben. A hatvanas évek közepétől ugyanis a rendszer már nem várt el szimbólumokat az építőművészettől, legitimációját sokkal inkább a termelékenység növelésében kereste. Az építészet szabadságfoka azonban ezzel nem nőtt meg, sőt, alárendelődött az építőipari kivitelező vállalatok technológiai és kapacitási kívánalmainak (77. oldal). Az ötvenes évek tehát egy olyan korszakot jelöl a hazai építészettörténetben, mikor a hatalom egyértelműen valami többet várt az építészekről, mint pusztán „építkezést”. Keller értelmezésének nagy erénye, hogy nem marad meg a diktatúra keretei között, és utalva a „társadalommérnök” kifejezésre, rámutat, hogy a huszadik század közepén az építészekről Európa nyugati felén is elvárták a társadalomjobbító utópiák megvalósítását (17. oldal).

Más kérdés, hogy éppen a szocialista viszonyok között, s különösen Magyarországon az építészet és a hatalom befolyása a lakásépítésre meglepően csekély volt. A rendkívül erős propagandatevékenység nyomán azt gondolhatnánk, hogy az ötvenes években, ha nem is épült elég lakás, de azok legalább megvalósították a megfogalmazott célokat, egy új társadalom épített környezetének alapjait teremtették meg. Erről azonban szó sincs. Keller a korabeli statisztikai mutatók alapján egyrészt megállapítja, hogy a lakásépítés legjelentősebb szereplőinek továbbra is a magánépítetők számítottak. Másrészt ezek a magánépítetők jellemzően vidékre koncentrázódtak, főként falvakra (bár itt nem tér ki a falvak differenciálódására,

holott alapvető különbségek lehettek a Budapest környéki települések és a valóban vidéki, mezőgazdasági falvak viszonyai között). Harmadrészt az ötvenes években készült lakások túlnyomó része (következően a vidéki építetők túlsúlyából) nem az építészek által megfogalmazott korszerűség jegyében, hanem a helyben elérhető minták és tudások alapján készültek el. Ha összevetjük mindezt a hatalom hivatalos elképzeléseivel, mely a várost, a többlakásos bérházat és a korszerű lakásalaprajzokat preferálta, láthatóvá válik, hogy a magát totális hatalomként definiáló diktatúra mennyire nem volt képes befolyásolni a lakásügy legalapvetőbb folyamatait (177. oldal). Mindez annak fényében különösen meglepő, hogy – miként Keller erre többször is felhívja a figyelmet – a nyugati államokban az állami lakásépítés sokkal mélyrehatóbb változásokat tudott elérni.

Erre hozza fel példának a kötet végén az Óbudai Kísérleti Lakótelep (1958–1964) és a berlini Hansaviertel (1955–1960) összehasonlító esettanulmányát. Jól kitapintható, hogy miközben a magyarországi politikai propaganda 1956 tanulságait levonva a mintalakótelep kapcsán kis léptékű társadalmi változásokat hirdetett, addig a Hansaviertel a német újjáépítés lendületében a lakhatás révén a társadalomszerkezet alapvető struktúráit is meg kívánta reformálni. A kelet-berlini *Stalinalle* ideológiai elenpólusaként azt kívánta demonstrálni, hogy „egy demokratikusan szerveződő társadalom is képes nagy teljesítményekre, sőt a modern építészeti elvei szerint megépülő lakótelep jobb életkörülményeket biztosít lakói számára, mint az NDK szocialista realista presztízs-lakótelepe.” (188. oldal) Ennek megfelelően a Hansaviertel nem csupán építészeti érdekes, de az építészeti propagálása okán is. A városrész építésével párhuzamosan tervezték meg annak kommunikációját. Az „*Interbau*” nemzetközi kiállítással a szervezők nem csupán az épületek minőségét kívánták demonstrálni, „hanem az egész német társadalomnak kívántak új utat mutatni” (191. oldal). „Ez a fajta „világmegváltó” hozzáállás megtalálható a magyarországi diskurzusban is, de 10 évvel korábban.” (191. oldal) Az imént idézett összehasonlító esettanulmányon kívül is számtalan utalást találunk a nemzetközi kontextusra, elsősorban nem is a szomszédos, keleti diktatúrákra, hanem az NSZK-ra és Ausztriára. Keller lakástörténet-értelmezésének kétségkívül ez az egyik fő erénye.

Végül érdemes megemlíteni a kötet arculatát is. Maga a szerző fogalmazza meg: „manapság (nagyon helyesen) egyre fontosabbá válik a tudományos kiadványok megjelenése, külalakja is” (6. oldal). A korabeli alaprajzok, látványrajzok, lakáshasználati vázlatok révén a könyv megidézi azt a tervezői miliőt is, amely a távolba tekintő perspektíva állandó hangsúlyozásával a jövőbe mutató dinamikát kívánta érzékeltetni.

Köszönetnyilvánítás

A recenzió az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj „építészetszociológiai tanulmányok 2018–2021” program részeként született.